JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH
Volume 4, Issue 6, July- August 2026 Online ISSN: 3030-3508
https://spaceknowladge.com

LINGUOKULTUROLOGIYA: YAPONLAR DUNYOQARASHINING TILDA AKS ETISHI

Baxriddinova Kamola Otabek qizi
Sharq tillari fakulteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (yapon tili)
+998774250942
kamolabaxriddinova2@gmail.com

MAQOLA MALUMOTI

MAQOLA TARIXI:
Received:03.07.2026
Revised: 04.07.2026
Accepted:05.07.2026

KALIT SO’ZLAR:
Lingvokulturologiya, yapon tili, yapon madaniyati, Uchi-Soto, Mono no Aware, hurmat, tabiat, kamtarlik, til va madaniyat.

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada yapon xalqining dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarining yapon tilida aks etishi lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Xususan, yaponlarning tabiatga bo‘lgan munosabati, hurmat va ierarxiya tushunchalari, Uchi-Soto (o‘z va o‘zga) tizimi, kamtarlik hamda muloyim muloqot madaniyatining tilga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, yapon tilidagi nutq shakllari va madaniy qadriyatlar o‘rtasidagi bog‘liqlik misollar asosida tahlil qilinadi.

Kirish

Bosqichma-bosqich rivojlanib borayotgan zamonaviy jamiyatda til nafaqat xalqlararo muloqotni ta'minlaydi, balki o‘sha xalqning madaniyati, urf-odatlari, milliy qadriyatlari, kundalik turmush tarzi va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Shunday ekan, til orqali xalqning tarixiy rivojlanishi, tajribalari va jamiyatdagi munosabatlari namoyon bo‘ladi. Til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganuvchi fan lingvokulturologiya deb ataladi. Bu fan turli xalqlarning tili va madaniyati o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tadqiq etadi.

Mazkur maqolada yaponlar dunyoqarashining tilda aks etishi, xususan, tabiatga bo‘lgan munosabat hamda Uchi-Soto tushunchasining nutqqa ta'siri lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Yaponlar dunyoqarashining tilda aks etishi

Har bir xalq dunyoni o‘ziga xos tarzda qabul qiladi va baholaydi. Masalan, o‘zbek xalqi uchun mehmondo‘stlik muhim qadriyat hisoblanadi. Arab xalqlarida oilaviy qadriyatlar alohida o‘rin tutadi. Yaponlarda esa hurmat, tartib-intizom, jamoaviylik va tabiatga yaqinlik muhim sanaladi. Shu sababli ushbu qadriyatlar yapon tilida ham yaqqol namoyon bo‘ladi.

Hurmat va ierarxiya

Yapon jamiyatida hurmat muhim o‘rin egallaydi. Rahbar, o‘qituvchi yoki yoshi katta insonlar bilan muloqot qilganda alohida hurmat ko‘rsatiladi. Yapon tilida hurmatni ifodalovchi bir nechta nutq shakllari mavjud. Masalan, oddiy suhbatda "rahmat" ma'nosida ありがとう (Arigatou) so‘zi ishlatiladi. Biroq yoshi katta yoki hurmatga sazovor shaxslarga murojaat qilinganda ありがとうございます (Arigatou gozaimasu) shakli qo‘llanadi. Har ikkala so‘zning ma'nosi bir xil bo‘lsa-da, ikkinchi shakl kuchliroq hurmatni ifodalaydi. Salomlashish shakllarida ham shu holat kuzatiladi. Do‘stlar o‘rtasida おはよう (Ohayou) ishlatilsa, rasmiy vaziyatlarda おはようございます (Ohayou gozaimasu) shakli qo‘llanadi. Bu yaponlarning suhbatdoshning maqomi va yoshiga katta e'tibor berishini ko‘rsatadi. Clancy (1986) tadqiqotlariga ko‘ra, yapon bolalari yoshligidan guruh bilan uyg‘un yashash, boshqalarga hurmat ko‘rsatish va jamoaga moslashish ruhida tarbiyalanadi. Shu sababli yapon tilida hurmat shakllari (keigo) juda rivojlangan bo‘lib, suhbatdoshning yoshi va ijtimoiy mavqeiga qarab nutq shakli o‘zgaradi. Uchi-Soto (o‘z va o‘zga) Yapon madaniyatining muhim tushunchalaridan biri Uchi-Soto tizimidir. Unga ko‘ra, insonlar ikki guruhga ajratiladi. Uchi (内)-o‘zimiz, yaqinlarimiz; Soto (外)-begona yoki tashqi guruh vakillari.

Masalan, oila a'zolari, qarindoshlar yoki yaqin do‘stlar bilan erkinroq muloqot qilinadi. Begona insonlar bilan esa ancha muloyim va rasmiy tarzda gaplashiladi. Tadqiqotlarda ham yapon jamiyatida guruh manfaatlari va jamoaviy uyg‘unlik individual manfaatlardan ustun qo‘yilishi qayd etiladi. Carson (1992) yapon madaniyatida guruh maqsadlari hamda jamoa ichidagi uyg‘un munosabatlarni saqlash muhim ekanligini ta'kidlaydi. Bu holat Uchi-Soto tushunchasining shakllanishiga ham ta'sir ko‘rsatgan.

Tabiatga muhabbat

Yaponlar tabiatni juda qadrlaydilar. Ular tabiat bilan uyg‘un yashashga va unga yaqin bo‘lishga katta ahamiyat beradilar. Yaponiya orol davlat bo‘lgani sababli fasllar, ob-havo hodisalari va tabiat manzaralarini ifodalovchi so‘zlar juda ko‘p uchraydi. Bu muhabbat yaponlarning an'anaviy bayramlarida ham aks etadi. Masalan, Sakura yaponlar uchun oddiy gul emas. U qisqa muddat gullab, tez so‘nib ketgani sababli hayotning qisqaligi va go‘zalligini ifodalaydi. Yapon tilida yomg‘irning turli ko‘rinishlarini ifodalovchi ko‘plab so‘zlar mavjud: Harusame (春雨) – bahor yomg‘iri; Kirisame (霧雨) – mayda yomg‘ir; Yuudachi (夕立) – yozgi kechki jala. Bu esa yapon xalqining tabiatga bo‘lgan estetik munosabatini yaqqol ko‘rsatadi. Mono no Aware (物の哀れ) Mono no Aware yapon xalqining eng muhim estetik tushunchalaridan biridir. Bu tushuncha hayotning va dunyodagi

barcha narsalarning o‘tkinchi ekanligini anglatadi. Yaponlar fasllarning almashinuvi yoki gullarning so‘lishini qayg‘u bilan emas, balki tabiiy jarayon sifatida qabul qiladilar. Sakura guli ham qisqa muddat gullab so‘nishi sababli Mono no Aware falsafasining muhim ramziga aylangan.Shuningdek, G‘arb madaniyatida ko‘proq doimiylik qadrlansa, yapon madaniyatida o‘tkinchilikning o‘zi ham go‘zallikning bir qismi sifatida qabul qilinadi.

Muloyimlik va bilvosita muloqot

Yaponlar birovning ko‘nglini og‘ritib qo‘yishdan qochadilar. Shu sababli ular ko‘pincha rad javobini ham bilvosita ifodalaydilar. Masalan, kimdir bajarishni istamagan ish haqida: ちょっと難しそうですが、できるでしょうか。 (Chotto muzukashi-sou desu ga, dekiru deshou ka?) deyishi mumkin. So‘zma-so‘z tarjimada bu "Bu biroz qiyin ko‘rinadi, bajara olarmikanman?" degan ma'noni bildiradi. Ammo amalda bu jumla ko‘pincha muloyim tarzdagi rad javobi sifatida ishlatiladi.

Kubota (1997) yapon madaniyatida ijtimoiy uyg‘unlikni saqlash va ziddiyatlardan qochish muhim qadriyat ekanligini ta'kidlaydi. Shu sababli yaponlar rad javoblarini ham ko‘pincha bilvosita shaklda ifodalashadi.

Kamtarlik

Yapon madaniyatida kamtarlik ham muhim qadriyat hisoblanadi. O‘zini maqtash yoki ko‘z-ko‘z qilish yaxshi odat sifatida qabul qilinmaydi. Masalan, kimdir yapon kishisini maqtaganda u: まだまだです。 (Mada mada desu.) deb javob berishi mumkin. Bu ibora: "Yo‘q, hali o‘rganadigan narsalarim ko‘p." degan ma'noni anglatadi. Bu yaponlarning kamtarlik va o‘zini boshqalardan ustun qo‘ymaslik tamoyiliga amal qilishini ko‘rsatadi. Kubota (1999) yapon madaniyati ko‘pincha guruhchilik, uyg‘unlik va hurmat kabi qadriyatlar bilan tavsiflanishini qayd etadi. Ushbu qadriyatlar yapon tilining grammatikasi va nutq madaniyatida ham yaqqol aks etadi.

Xulosa

Yapon tili va madaniyati o‘zaro chambarchas bog‘liqdir. Yapon xalqining tabiatga bo‘lgan hurmati, insonlarga ehtirom ko‘rsatishi, kamtarligi, jamoaviylikka intilishi va muloyim muloqot madaniyati til orqali yaqqol namoyon bo‘ladi. Uchi-Soto tizimi, Mono no Aware falsafasi, hurmat va kamtarlik tushunchalari yapon tilining grammatikasi, lug‘at boyligi hamda kundalik nutqida o‘z aksini topgan.

Shaxsiy tajribamga tayangan holda aytishim mumkinki, Samarqand davlat chet tillar institutida yapon tili yo‘nalishida tahsil olish davomida men nafaqat yangi tilni o‘rgandim, balki yapon xalqining madaniyati, urf-odatlari va qadriyatlari bilan ham yaqindan tanishdim. Ayniqsa, ularning hurmat, intizom va kamtarlikka asoslangan hayot tarzi menga katta taassurot qoldirdi. Shu sababli yapon tili men uchun faqat bilim manbai emas, balki insoniy fazilatlarni o‘rganish imkoniyati ham bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Clancy, P. M. (1986). The Acquisition of Communicative Style in Japanese. Cambridge University Press.
2. Carson, J. (1992). Becoming Biliterate: First Language Influences. Journal of Second Language Writing, 1, 37–60.
3. Kubota, R. (1997). A Reevaluation of the Uniqueness of Japanese Written Discourse: Implications for Contrastive Rhetoric. Written Communication, 14(4), 460–480.
4. Kubota, R. (1999). Japanese Culture Constructed by Discourses. TESOL Quarterly, 33(1), 9–35.
5. Doi, T. (1973). The Anatomy of Dependence. Tokyo: Kodansha International.
6. Kindaichi, H. (1975). Nihonjin no Gengo Hyōgen. Tokyo: Kodansha.
7. Befu, H. (1987). Ideorogī to shite no Nihon Bunkaron. Tokyo: Shisō no Kagakusha.